

מדינת ישראל
משרד החינוך

לשכת הסמנכ"ל הבכיר למינהל ולמשאבי אנוש
אגף זהירות ובטיחות בדרכים

המינהל הפדגוגי
אגף א' השירות הפסיכולוגי-ייעוצי
אגף תכנית סיוע ומניעה

כישורים וקשרים לחיים

הסעות תלמידים

לנסוע בכבוד ובבטחה - זה בידיים שלנו

8

כסלו תשס"ז

גיליון מס'

חוברת זו, העוסקת בבטיחות הילדים הנוסעים בהסעות תלמידים, היא פרי יוזמה משותפת של אגף א' שפ"י, אגף זהירות ובטיחות בדרכים, האגף להסעות ולהצטיידות והוועדות המחוזיות לצמצום האלימות. החוברת מופנית אל מנהלי בתי-הספר, אל יועצות בתי-הספר, אל רכזי ההסעות והרכזים לבטיחות בדרכים, אל הרכזים החברתיים, ולכל מי שעוסק בין כותלי בית-הספר באקלים חינוכי ובהסעות התלמידים בבית-הספר. בחוברת מוצע בסיס לתוכנית בנושא המכוונת לצוות החינוכי של בית-הספר, לתלמידים, להורים, לרשות המקומית ולחברות ההסעה. לחוברת מצורף תקליטור ובו הצעות מגוונות לפעילויות בכיתות, בבית-הספר ובשיתוף עם כל הגורמים הקשורים לנושא.

1. הקדמה: לנסוע בכבוד ובבטחה - זה בידיים שלנו

הסעות התלמידים הם חלק בלתי נפרד מחיי בית-הספר והתלמיד

בחרנו להשתמש בסטנדרטים שנקבעו לאקלים ולתרבות בית-הספר כבסיס לכתיבת תוכנית זו. התייחסנו לשלושה ממדים:

1. נהלים ומבנים ארגוניים בבית-הספר.
2. תוכני הלימוד, מיומנויות וכישורים.
3. קשר עם גורמים הקשורים להסעות, וקביעת האחריות של בעלי התפקידים השונים (רשות מקומית, חברות הסעה, משרד החינוך ועוד).

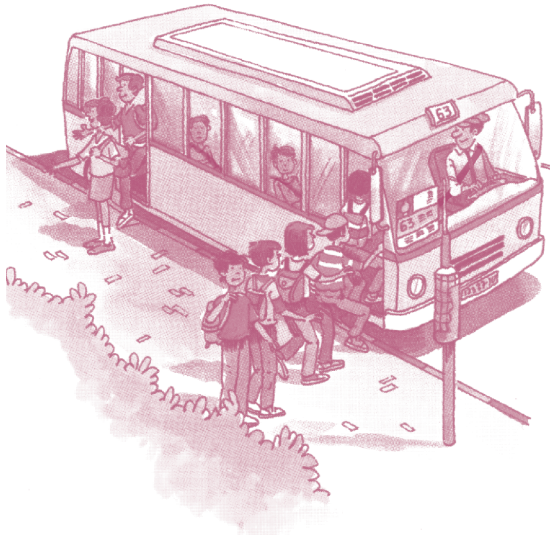
נתמקד בהגדרת תפקידו ואחריותו של בית-הספר בסוגיית ההסעות, בהגדרה של נהלים וכללים ברורים והטמעתם, של מה מותר ומה אסור בהסעה, במתן ידע וחזקת כישורים ומיומנויות לנסיעה בטוחה ומוגנת, ובמניעת אלימות וונדליזם בהסעות.

בית-הספר הוא מוקד חברתי עבור התלמידים והקהילה. הסעות התלמידים הן זירה נוספת בחיי היומיום, שבה מתקיימים היכרויות ומפגשים חברתיים בדרך לבית-הספר ובחזרה ממנו. משך ההסעה מזמן שיחות ותהיות על העומד להתרחש ביום הלימודים ועל חוויות שנאספו במהלך יום הלימודים, ואפילו אפשרות לחלום בהקיץ. מדיון מוסעים בהסעות כ-280,000 תלמידים מבתיים אל מוסדות החינוך שבהם הם לומדים.

ההסעה מהווה מרכיב חשוב בחיי הילדים המוסעים, והאקלים החברתי השורר בה יש בו כדי להשפיע על התלמידים באותה מידה כאילו נחוה בבית-הספר עצמו. מתוך כך, ההסעות, כחלק בלתי נפרד מחיי בית-הספר והתלמיד, הן מוקד נוסף בזירות הפעולה לקידום האקלים החינוכי המיטבי על כל גווניו, כמו חצר בית-הספר והכיתות.

2. בית-ספר מתארגן להסעות

בתי-הספר שונים זה מזה במבנה הארגוני שלהם, המורכב ממכלול רחב של נהלים, יעדים, תפקידים וקשרים בין בעלי התפקידים. כל אלה יוצרים את אופיו הייחודי של כל בית-ספר. בתוך מכלול זה יש להתייחס אל סוגיית הסעות התלמידים מן ההיבט הארגוני, כלומר, לעיצוב ולהגדרת תפקידם של השותפים להסעות מתוך צוות בית-הספר ומהקהילה, ולקביעת תחומים ונהלים בהקשר להסעות, במטרה לסייע לכל הנוגעים בדבר. רצוי שההתארגנות תחל כבר בהיערכות הראשונית של בית-הספר בתחילת שנת הלימודים, ותכלול את הנהלים ואת המבנה הארגוני.

שגרת ההסעות כחלק משגרת היומיום בבית-הספר מעלה סיטואציות מגוונות שבחלקן חיוניות ובחלקן שליליות. בשיחות עם צוותים חינוכיים של בתי-ספר שמפעילים מערך הסעות הובעה אי-נחת שלגורמיה צריך בית-הספר להתייחס, ובהם:

- * איחור בהגעת אוטובוסים.
- * נהגים בלתי קבועים.
- * מקומות ישיבה בלתי קבועים.
- * בעיות משמעת המתעוררות במהלך הנסיעה כגון: ויכוחים על מקומות ישיבה, צעקות, קללות, השחתה של ספסלי האוטובוס, השלכת חפצים וכלה בתאונות דרכים קלה או חמורה. כל זאת בהעדר בעל תפקיד שאליו ניתן לפנות.
- * המתנה של תלמידים רבים, לעתים זמן ממושך ובמקום אחד.
- * ההסעות הן ללא ליווי של אדם מבוגר.
- * סדרי ההסעות וקווי הסעות משתנים.
- * ריבוי הסעות.
- * נהג חדש אשר אינו מכיר את מסלול הנסיעה.
- * אי-עצירה בתחנה קבועה. לעתים עוצר הנהג היכן שהילדים מבקשים ממנו.
- * נהג עייף ולחוץ שמגיע מנסיעה אחת וממהר לנסיעה אחרת.
- * מורה שמעכב/ת את התלמידים בכיתה ולא משחרר/ת אותם להסעה במועד הנכון.

א. איך מעצבים תפקידים מוגדרים בהסעות

(דוגמאות בהרחבה: ראו בתקליטור):

גורמים רבים שותפים לנושא הסעות תלמידים: הנהלת בית-הספר, התלמידים, המורים, ההורים, הרשות המקומית, חברת ההסעות, הנהגים, משרד החינוך, משרד התחבורה. כאשר אנו דנים ביחסים בין בעלי תפקידים עולות כמה נקודות שיש להתייחס אליהן:

- * רתימת השותפים לעשייה.
- * קביעת האחריות של כלל הגורמים המעורבים בנושא ההסעות, ושמירה על עקביות בנשיאת האחריות על-ידי כל גורם.
- * הכשרת צוות בית-הספר להכרות עם סוגיות ההסעה ולהכשרת התלמידים בנושא (פירוט בתקליטור).
- * התייחסות לצרכים ייחודיים של ילדים בהסעות.
- * שמירה על קשר קבוע ורציף עם כל השותפים לעשייה.
- * קביעת נהלים מוסכמים.
- * התייחסות לתלמידים הנוסעים כשותפים וכאחראים לנסיעה בטוחה.

ב. רמזי פעולה לתהליך גיבוש הנהלים

כאשר הצוות החינוכי של בית-הספר מתארגן סביב נהלים חדשים, חשוב לשים לב לנקודות הבאות:

* **קביעת השותפים לפעולה** - יש לראות מי מתוך צוות בית-הספר ומחוצה לו יכול לתרום לקידום התוכנית ולהצלחתה ולרתום אותו לעשייה המשותפת. יש לציין בפני כל השותפים את כל בעלי התפקידים ששותפים לנהלים ולקידומם.

* **יידוע של הנהלים** - על הנהלים שנקבעים בבית-הספר להיות מוכרים וידועים לכל השותפים.

* **המחשת הצורך בנהל** - כחלק מלמידת הנהלים ניתן להעזר בלימוד תוך כדי חוויה. למשל, בקשר לסוגיית מקום ההמתנה לאוטובוס ניתן להעלות ילדים לאוטובוס, להושיבם בכיסא הנהג (כמובן אוטובוס שאינו מותנע, ובכל מקרה בנוכחות הנהג), ולהמחיש להם כיצד ילדים שעומדים ב"שטחים המתים" שמסביב לאוטובוס ומאחוריו אינם נראים כלל על-ידי הנהג. משתמעת מכאן אחריותם להמתין במקום הנכון, במרחק מהאוטובוס ולהמנע מלחצות כביש לפני אוטובוס או מאחוריו.

* **הערכת הקושי ביישום הנהל** - לאמוד את הנהלים שנראים קשים ליישום, ולבחון כיצד ניתן לחזק ולהתמיד בביצועם לאורך זמן.

* **ידע רלוונטי** - כחלק מרתימת השותפים, ובהם תלמידים, מורים, נהגים ואחרים, יש להקנות את הידע שבבסיס הרציונל לנוהל מסוים, "כאשר אני מבין מדוע, אני מוכן לשתף פעולה".

* **מסגרת ליצירת הנהל** - כל אחד מהנהלים דורש מסגרת התייחסות אחרת: ישנם נהלים שנוגעים לתלמידים ולצוות בית-הספר ואשר דורשים הקניית ידע, בירור מצבים, דילמות ואירועים שאירעו במהלך ההסעה, חזוק תפקיד "נאמני ההסעות" ועוד. לעומתם, ישנם נהלים הנוגעים לגורמים שמחוץ לבית-הספר, כמו: הרשות המקומית (מיקום שלטים, גדרות וכו'), חברת ההסעות (סוגי האוטובוס, התנהלות הנהגים ועוד).

* **בירור של דילמות** - כל תוכנית מלווה בדילמות שונות הנובעות מניגודי אינטרסים או מקביעת סדרי עדיפויות שונים. חשוב ללבן את הדברים

עם השותפים לפעולה, על מנת לקבוע את סדרי העדיפויות, ולהכריע באופן מוסכם בדילמות השונות.

ג. תחומים לקביעת נהלים

נהלים הקשורים לצוות החינוכי של בית-הספר

1. יש להפעיל תוכנית בית-ספרית בנושא הסעות שתכלול את תפקידי התלמידים והצוות החינוכי.
2. מומלץ מאוד לקיים מפגשים משותפים של הורים, מורים, נהגים ואחראי הסעות ברשות המקומית כדי להכין תוכנית בית-ספרית, ועל מנת לטפל בבעיות המתעוררות בהסעה. כדאי שמפגשים אלו יהיו חווייתיים.
3. יש ליידע את כל צוות המורים וההנהלה בנהלים הנוגעים להסעות.
4. יש לקבוע מורה אחראי לנושא ההסעות (רכז הבטיחות בדרכים או המורה המחנך את שכבת התלמידים שישמשו ב"משמרות הסעות" או כ"נאמני הסעות").
5. יש לקבוע מקום ישיבה קבוע לכל ילד הנוסע בהסעה.
6. רצוי לקבוע "משמרות" או "נאמני הסעות" שיורכבו מתלמידי הכיתות הגבוהות, ויהיו אחראים להסעה. רצוי להציב 2-3 תלמידים "נאמני הסעות" בכל אוטובוס.
7. עם סיום יום הלימודים ילוו כל המורים את תלמידי כיתותיהם בצורה מסודרת אל תחנת ההסעות.

נהלים הקשורים לתחנות ההסעה

1. יש לקבוע תחנות קבועות ברחבת ההסעות עם שילוט ברור של יעדי הנסיעה.
2. יש לוודא שהתלמידים ממתנים לאוטובוסים ויורדים מהם אך ורק בתחנות ההסעה שנועדו להם.
3. בתחנות ההסעה תהיה הפרדה בין האוטובוסים של קווי השירות לבין האוטובוסים של הסעות התלמידים.
4. יש להציב גדרות בטיחות שיפרידו בין מסלול הנסיעה לאוטובוסים לבין המדרכות המיועדות לתלמידים.

ד.רעיונות לפעילות:

- * שינוי ההתייחסות לפרקי הזמן של ההמתנה בתחנה והנסיעה באוטובוס כחלק בלתי נפרד מיום הלימודים בבית-הספר.
- * הבניית הקשר עם גורמים הקשורים להסעות - הרשות המקומית, חברות ההסעות, ממונה על הסעות במשרד, נהגים: תיאום ציפיות, הסדרת נהלים ושמירה על קשר רציף.
- * העברת שאלון בקרב התלמידים, ההורים והמורים, במטרה להבין את התמונה המזווית ראייתם, והתייחסות לממצאיו בבניית תוכנית התערבות.
- * קביעת תקנון להסעות, הפצתו ולמידתו בקרב כלל התלמידים וההורים. התקנון יכלול כללי בטיחות, נוהלי הסעות, נוהלי התנהגות בהסעות, הגדרת הקו "האדום" שתחתיו מאבד התלמיד את זכותו לנסוע בהסעות, ועוד.
- * קביעת סדרנים, אחראים לכל הסעה מתוך תלמידי השכבות הבוגרות של בית-הספר.
- * הסדרת מקומות קבועים בהסעות, והבטחת החגירה של חגורת הבטיחות. יש לוודא שתלמידים צעירים לא ישבו בספסלים הסמוכים לדלתות.
- * קביעת סדר עלייה לאוטובוס (צעירים ראשונים ובוגרים אחרונים).
- * יצירת טקסים קבועים בנושא הסעות - סדרנים מצטיינים, הסעה מצטיינת וכדומה.
- * התייחסות לתלונות: להציב תיבה לתלונות להסעות שתיבדק מדי בוקר. להכין טופס תלונה שיכלול את שם הילד, הכיתה, יעדי הנסיעה, תוכן התלונה; מציאת גורם משותף לתלונות, והפיכתן לנושא לאימון וללמידה.
- * לרכז את התלונות השונות אצל רכז ההסעות, כדי להפנות כל אחת מהן לגורם המטפל המתאים בתוך בית-הספר, בקהילה, ברשות מקומית או בחברת ההסעות.
- * סריקה של האוטובוס לפני ההסעה ובסיומה.
- * אחריות משותפת של מורים, הורים ותלמידים למתרחש בהסעות. הבאה של הנהלים שנקבעו או התקנון לידיעת כל הגורמים.
- * הקפדה מצד ההנהלה על התנהלות אחידה של הנהלים.

נהלים הקשורים לנהגים ולאוטובוסים

1. יש לוודא שהאוטובוס תקין ומתאים להסעות תלמידים.
2. הנהג יסרוק את האוטובוס לפני כל נסיעה וגם בסיומה כדי להבטיח את בטיחותו ואת ניקיונו.
3. חובה לסמן כל אוטובוס בשילוט המבהיר את יעדי נסיעתו.
4. יש להורות לנהגים להגיע לתחנות ההסעה דקות אחדות לפני תום הלימודים, ולהמתין לתלמידים בתחנה המיועדת.
5. יש להורות לנהגים לנהוג על-פי החוק, לפתוח רק את הדלת הקדמית, ולאפשר לתלמידים לעלות ולרדת רק דרכה.
6. יש להנחות את הנהגים לוודא בטרם הנסיעה שכל התלמידים נמצאים ויושבים במקומם - אפשר לעשות זאת באמצעות "נאמני ההסעות".
7. בתום הנסיעה הנהג יסרוק את האוטובוס ויוודא שלא נשאר אף ילד ברכב.
8. רצוי מאוד ליעד להסעות התלמידים אוטובוסים עם חלונות שאינם נפתחים (עם מיזוג אוויר).
9. החוק מחייב שלט "ילדים" מלפנים ומאחור ושלט הנושא את שם החברה בדפנות.

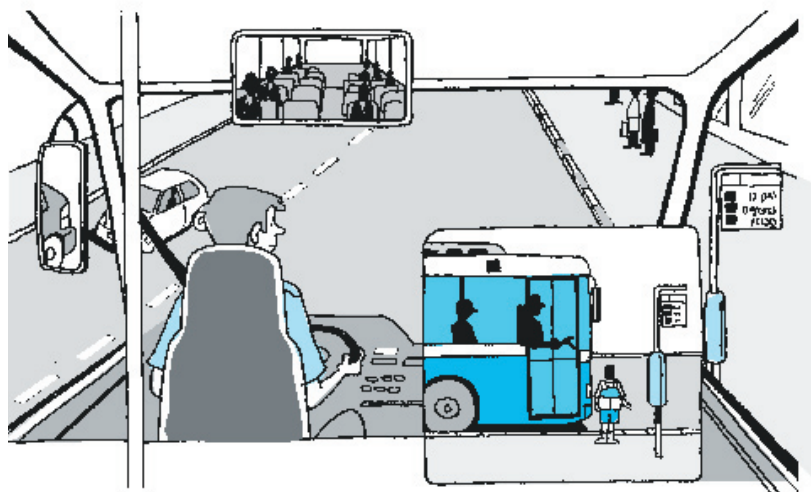
3. ידע מציל חיים

אוטובוס הוא רכב גדול שמיועד להסיע נוסעים רבים. גודלו של האוטובוס גורם למגבלות ולקשיים שמחייבים קביעת נהלים וכללי התנהגות הולמים. כמה גורמים משפיעים על הצורך להגדיר כללי התנהגות: "שטחים מתים", מבנה האוטובוס, מרחק עצירה, קשב, ריכוז ותשומת לב הנהג והתנהגות הנוסעים.

א. "שטחים מתים"

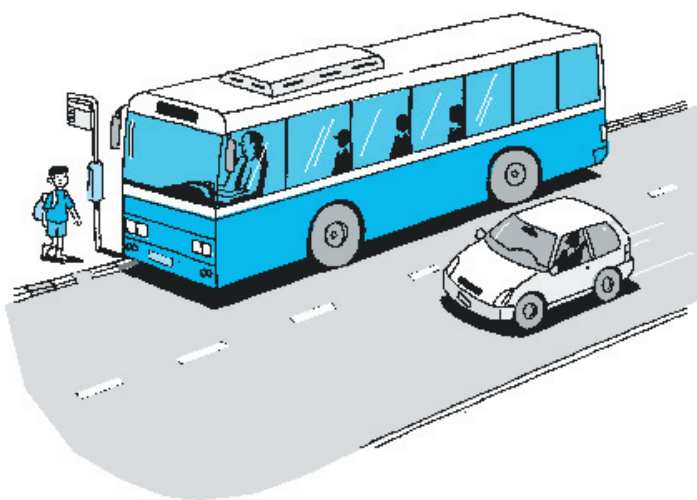
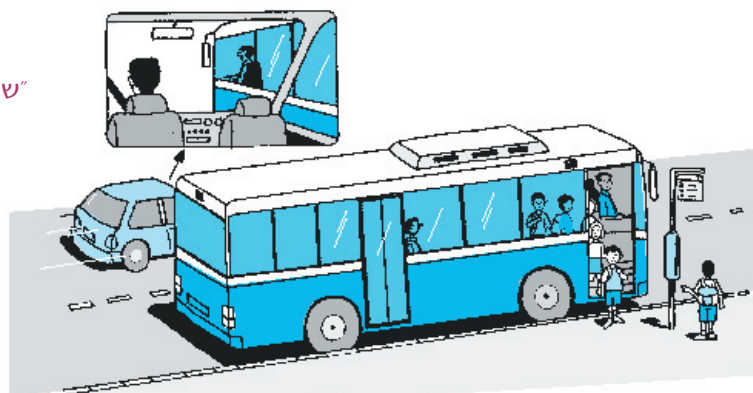
"השטח המת" הוא השטח שאינו נגלה לעיני המסתכל מנקודת תצפית מסוימת. "שטח מת" לגבי הנהג הוא השטח שהנהג אינו יכול לראות ממקום מושבו ליד ההגה. "השטח המת" הנוצר בסביבת האוטובוס בגלל מבנה האוטובוס וממדיו מתייחס לשלוש נקודות ראות של שלושה משתמשי דרך שונים:

1. "השטח המת" לעיניו של נהג האוטובוס היושב במקומו ליד ההגה, וצריך להסתכל על סביבתו. כדאי לציין שהאוטובוס הוא רכב גדול. ממדיו של אוטובוס רגיל יכולים להגיע עד 12 מטר אורך, ו-2.5 מטר רוחב, ו"השטחים המתים" לנוהג בו גדולים. "השטח המת" לעיני נהג האוטובוס כולל את צידי האוטובוס ואת הדלת האחורית ולכן יש להמנע מלהתקרב אל צידי הרכב (גם לא כדי לדבר עם חבר שנמצא באוטובוס או כדי לסמן לנהג לעצור). יש לעלות ולרדת רק בדלת הקדמית.
2. "השטח המת" לעיני נהגי כלי רכב אחרים שנמצאים בסביבת האוטובוס, שאינו מאפשר קשר עין בין הנהגים לבין הולכי הרגל.
3. "השטח המת" לעיני הולכי הרגל הנמצאים בסביבת האוטובוס. האוטובוס מגביל את שדה הראייה שלהם בכיוונים רבים. כתוצאה מכל אלה חשוף הולך הרגל לפגיעה הן מצד האוטובוס והן מצד כלי רכב אחרים החולפים ליד האוטובוס.

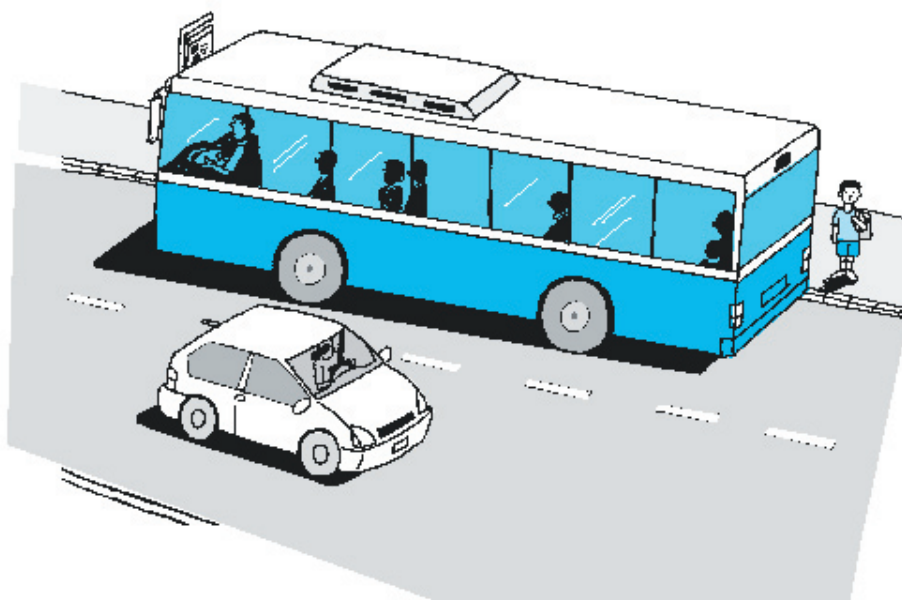
"השטחים המתים" לעיני נהג האוטובוס

"שטח מת" מנקודת ראותם של הנהגים העוקפים את האוטובוס

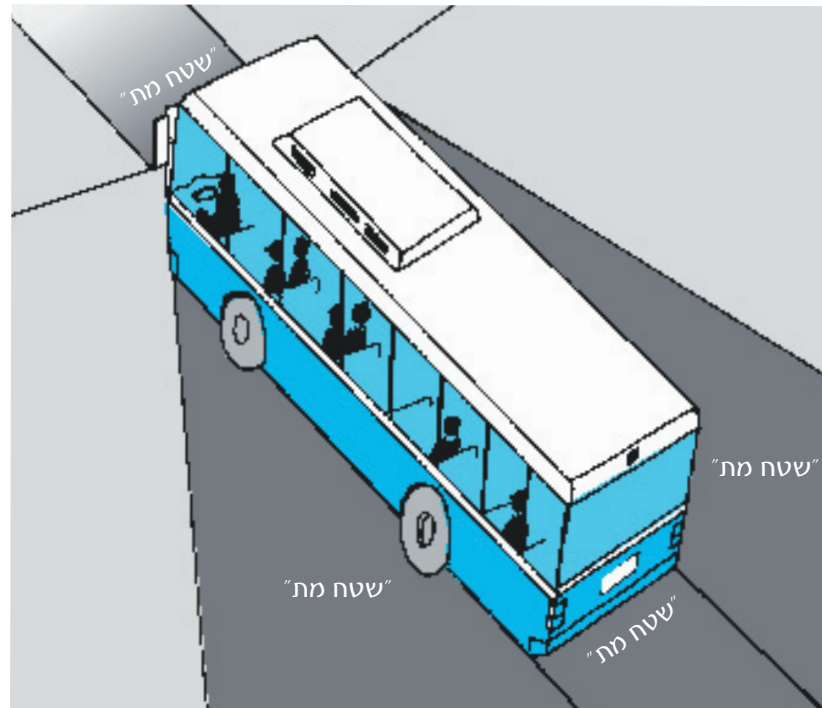

רכב עוקף אוטובוס בתחנה - הולך הרגל לפני חזית האוטובוס נמצא ב"שטח מת" לגבי הנהג העוקף והרכב העוקף נמצא ב"שטח מת" לגבי הולך הרגל.

רכב חולף על פני אוטובוס בתחנה - הולך הרגל שמאחורי האוטובוס נמצא ב"שטח מת" לגבי נהג הרכב החולף והרכב החולף נמצא ב"שטח מת" לגבי הולך הרגל

"השטחים המתים" סביב האוטובוס

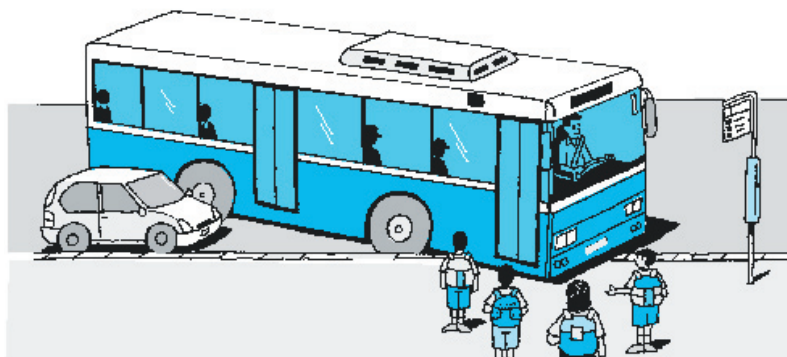
תובנה התנהגותית: כאשר אוטובוס חונה בתחנת האוטובוס או כאשר יורדים מרכב ההסעה, יש להמתין עד שהאוטובוס יסע, ורק אז לחצות את הכביש. אין לחצות לפני אוטובוס חונה או מאחוריו.

ב. מבנה האוטובוס

גודל האוטובוס ומבנהו יוצרים קשיים העשויים לסכן את הולכי הרגל שבסביבת האוטובוס, במיוחד בתחנה ובפניות.

בתחנת האוטובוס - כאשר בקרבת תחנה חונות מכוניות והאוטובוס אינו יכול להכנס לתחנה במקביל למדרכה, בקו ישר, אלא בזווית, עלולה קדמת האוטובוס תבלוט לכיוון שטח המדרכה ולסכן את העומדים בתחנה. מבנה האוטובוס הותאם לתמרון בכבישים, ובעיקר בפניות, ולכן הסרן הקדמי שלו והגלגלים הקדמיים רחוקים מקדמת האוטובוס. כשהאוטובוס חייב להכנס לתחנה בזווית, קדמת האוטובוס תבלוט אל המדרכה הרבה לפני שהגלגלים הקדמיים יפגעו בשפת המדרכה.

תובנה התנהגותית: הולכי הרגל המחכים בתחנה חייבים לעמוד במרחק של שתי פסיעות לפחות משפת המדרכה.

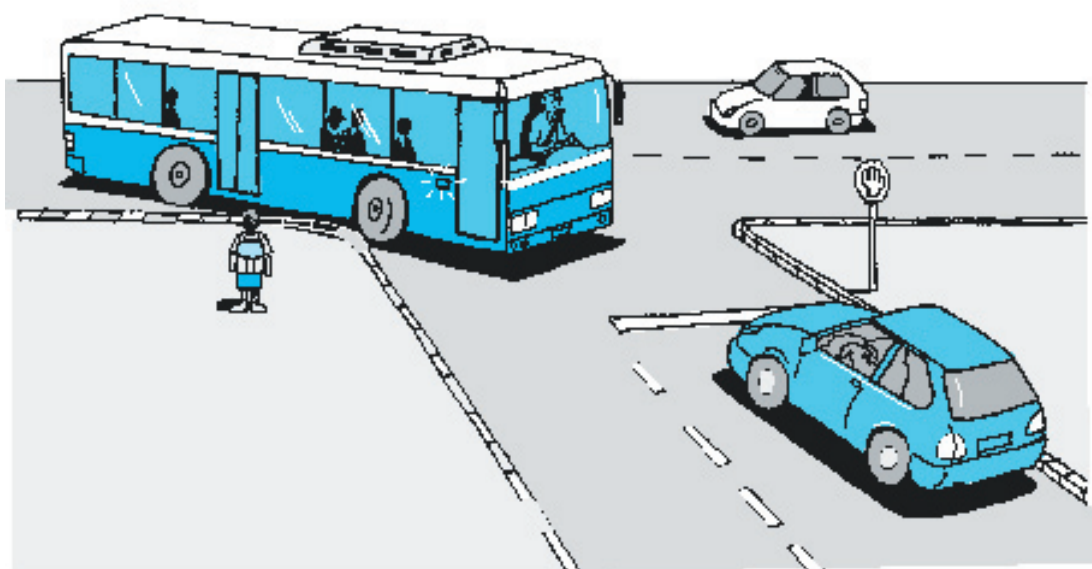

אוטובוס הנכנס לתחנה כשקדמת האוטובוס בולטת לכיוון שטח המדרכה

בסיבוב ובפנייה - כשהאוטובוס פונה ימינה הנהג מרחיק את חלקו הקדמי רחוק מהמדרכה, כדי שהגלגל האחורי-ימני לא יעלה על המדרכה. וזאת, בגלל מיקום הגלגלים והסרנים. האוטובוס הפונה ימינה יצטרך, לעתים, להיכנס למרכז הצומת כדי לבצע פנייה. הדבר עלול

לבלבל הולכי רגל, רוכבי אופניים ונהגים אחרים. יחד עם זאת, בפנייה ימינה או שמאלה עלול החלק האחורי של האוטובוס לפגוע בהולכי הרגל, במידה והם עומדים קרוב מדי לשפת המדרכה.

תובנה התנהגותית: הולכי רגל יקפידו ללכת רחוק ככל האפשר משפת המדרכה ובמיוחד ליד פניות וסיבובים.

אוטובוס פונה ימינה

השפעת הפנייה על הנוסעים - בעת סיבוב פועל על כל גוף כוח צנטריפוגלי, כוח זה גורם לאנשים העומדים באוטובוס לנטות הצדה. כוח ההתמדה גורם לנוסעים "להיזרק" לכיוונים שונים בעת עצירה או סיבוב. כשהנוסע יושב, ובמיוחד כשהוא חגור, הוא מוגן הרבה יותר.

תובנה התנהגותית: תמיד עדיף לשבת במקום ישיבה. אם יש באוטובוס חגורות בטיחות, חובה לחגור אותן. אם עומדים באוטובוס ציבורי (בהסעות תלמידים אסור לעמוד) יש לאחוז במוט תמך או בלולאת האחיזה.

ג. מרחק עצירה

מרחק בלימה

המרחק שהרכב עובר מרגע הפעלת הבלמים ועד לעצירתו המוחלטת של הרכב. מרחק הבלימה תלוי במהירות הנסיעה, באיכות הבלמים של הרכב ובמצב הכביש (כביש רטוב/חלק, כביש משובש ועוד).

מידת הקשב, הריכוז ותשומת הלב של הנהג משפיעים מאוד על זמן התגובה שלו. זמן התגובה של נהג עירני הוא כ-3/4 שנייה, אך הוא משתנה בהתאם למצבו הגופני והנפשי של הנהג.

מבנה האוטובוס ואופן תפקוד המערכות שלו משפיעים על זמן הבלימה. זמן העצירה של אוטובוס ארוך יותר מאשר של כלי רכב רגיל, וגם מרחק העצירה שלו גדול יותר. לכן, אם מבקשים, למשל, לרדת מהאוטובוס, יש להודיע על-כך מראש ולהותיר לנהג שהות מספיקה לתכנון העצירה. בלימת פתע או בלימת חירום שונות לחלוטין מבלימה מתוכננת בתחנה, ויש להן השפעה על בטיחותם של הנוסעים.

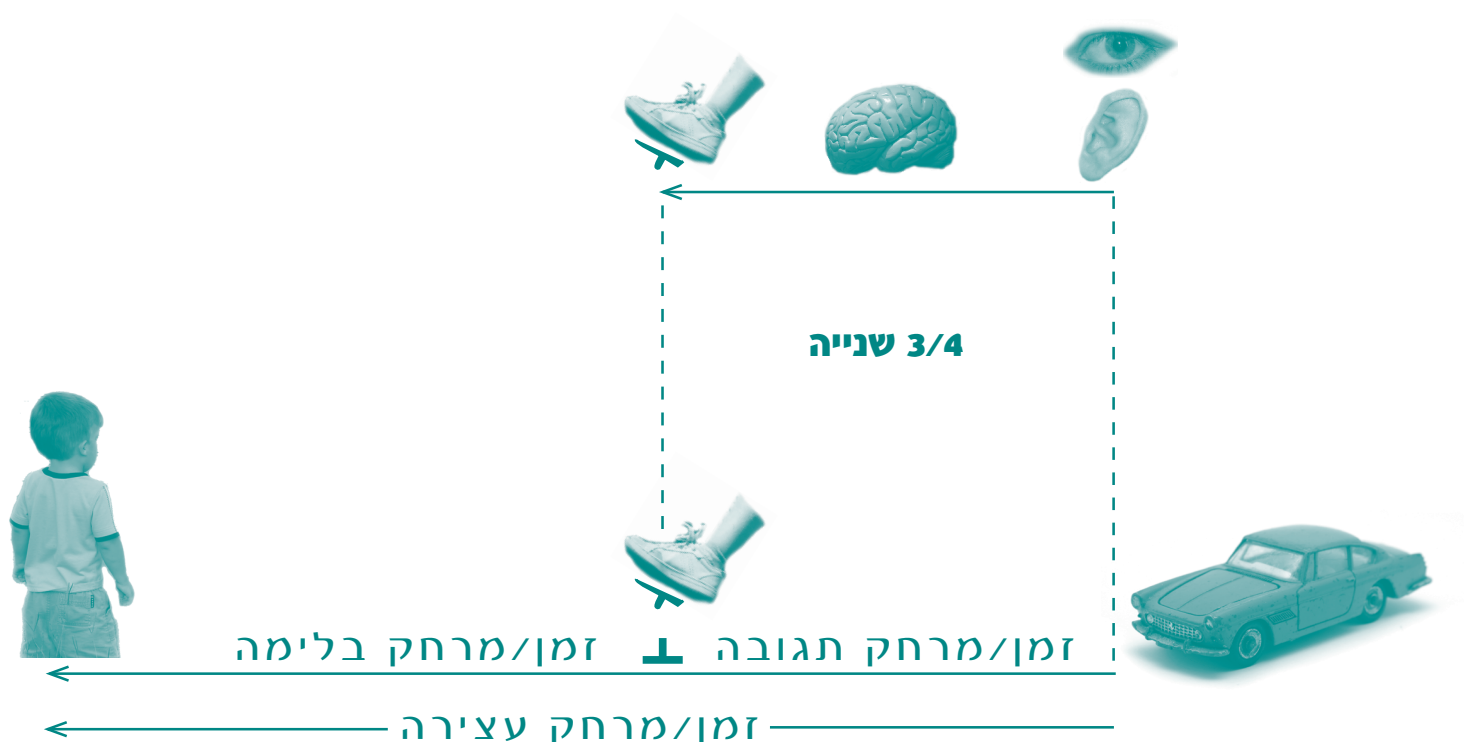
מרגע התרחשות אירוע שעל הנהג להגיב עליו ועד שהנהג מגיב (לוחץ על הבלם או מפנה את ההגה), חולף פרק זמן כלשהו (זמן תגובה). באותו פרק זמן ממשיך הרכב לנסוע מרחק מסוים (מרחק תגובה). גם לאחר שהנהג מגיב בבלימה, אין הרכב נעצר מיד, אלא ממשיך לנסוע שניות אחדות (זמן בלימה) ומתקדם (מרחק בלימה). כלומר, מרגע שנוצר הצורך להגיב על אירוע מסוים ולבלום את הרכב ועד בלימת הרכב ועצירתו המוחלטת, חולף פרק זמן מסוים (זמן תגובה + זמן בלימה = זמן עצירה). באותו פרק זמן ממשיך הרכב להתקדם מרחק מסוים (מרחק עצירה).

מרחק עצירה

מרחק עצירה מורכב מהצרוף של מרחק תגובה ומרחק בלימה.

מרחק תגובה

המרחק שהרכב עובר מהרגע שהנהג מבחין בסכנה ועד שהוא מפעיל את הבלמים.

ד. קשב, ריכוז ותשומת לב

קשב הוא מצב המאפיין במיקוד ההכרה ובהכוונה של החושים לתחום מצומצם ומוגדר (במקרה של נהג האוטובוס - הנהיגה). תפקיד הקשב לסייע בביצוע המטלה, תוך סינון הפרעות העוללות להסיח את הדעת. התנהגויות שונות של הנוסעים בתוך האוטובוס עלולות להקשות מאוד על מידת הקשב, הריכוז ותשומת הלב של הנהג (שיחות, רעש, צעקות וכד'). הנהג צריך להפנות את תשומת לבו לנהיגה ולנעשה בכביש.

ה. התנהגות הנוסעים

לא רק הנהג נושא באחריות לכך שהנסיעה תתנהל כשורה, ולא רק הוא משפיע על שלומם ועל בטיחותם של הנוסעים - גם הנוסע קובע. בהתנהגותו האישית קובע הנוסע קודם כל ביחס לעצמו - לדוגמה, אם הוא יישב במקומו חגור בחגורת בטיחות הוא ישפיע גם על בטיחות הנוסעים האחרים, כך גם אם, הוא יאפשר להם לעלות לאוטובוס ולהתיישב במקומם מבלי שיפריע להם או יפעל באופן שעלול לגרום להם נזק או אי-נוחות כלשהי, ויאפשר להם לרדת מהאוטובוס במהירות ובבטחה. הנוסע קובע, גם ובעיקר, בהשפעה החיובית או השלילית על האווירה באוטובוס ועל הנהג ישירות, אם הוא מאפשר לו להתרכז בנהיגה מבלי שיופרע.

בחוק, בתקנות התעבורה העוסקות בהסעות תלמידים, הגדיר המחוקק את חובותיו של הנהג המסיע נוסעים, כדי שהדרך למחוז חפצם תהיה מוגנת ובטוחה. יחד עם זאת, פרק מיוחד הוקדש ל"הנוסע וחובותיו" (תקנות תעבורה 447-460). החוק מתייחס לחובת הציות לעובדי השירות, כניסה לאוטובוס ויציאה ממנו, מקומות ישיבה, שיחה עם הנהג והפרעה לו, הוצאת יד וראש, פגיעה באוטובוס ובציוד שבו, לרבות חגורות בטיחות, התנהגות הנוסע כלפי נוסעים אחרים, יריקה והשלכת פסולת באוטובוס, השלכת חפצים מהאוטובוס, הגבלות כניסה לאוטובוס וזיהוי נוסע שעבר עבירה.

ו. חגורות הבטיחות באוטובוס

בעת עצירה פתאומית או בעת תאונת דרכים, עלולה להתרחש בתוך הרכב "התנגשות שנייה" כתוצאה מהכח הצנטריפוגלי הגורם ל"זריקת הנוסעים" בתוך הרכב או

מחוצה לו. חגורות הבטיחות ברכב נועדו למנוע מצבים של "התנגשות שנייה".

בעת האחרונה התקבלו שני שינויים חשובים בתקנות התעבורה המתייחסות להסעות תלמידים, ואשר נמצאות בזיקה זו אל זו - התקנה האוסרת ישיבה של שלושה ילדים במושב של שניים, והתקנה המחייבת כל נוסע לחגור חגורת בטיחות בכל רכב בו מותקנות חגורות בטיחות. הקפדה על ציות לשתי תקנות אלה, הן מצד הנוסעים והן מצד כל הגורמים האחראים, תוכל להגביר מאוד את מידת הבטיחות באוטובוס ההסעות. על מנת שחגורת הבטיחות תהיה בטיחותית ואפקטיבית יש להוריד את הילקוטים מהגב ולהניח אותם מתחת למושב.

(דוגמאות בהרחבה: ראו בתקליטור)

רעיונות לפעילות

- * פעילויות לזיהוי "שטחים מתים" סביב האוטובוס (אפשר לבצע הדגמות באמצעות אוטובוס אמיתי או באמצעות דגם של אוטובוס שייבנה על-ידי התלמידים). בעזרת הדגם יוכלו התלמידים לערוך סימולציה, ויצפו בנעשה מחוץ ל"אוטובוס", מנקודת מבטו של הנהג. תלמיד אחד ישב בעמדת הנהג ותלמיד אחר יעבור בהליכה שפופה לפניו. ה"נהג" ייווכח שאינו רואה את הולך הרגל. רצוי שמספר רב של משתתפים יחליפו ביניהם תפקידים בביצוע תרגיל זה.
- * פעילות להדגמת שדה ראייה באמצעות משחק ובאמצעות ניסוי.
- * ניתוח אירועים של "כמעט תאונה", שנגרמו בגלל הגבלות בשדה הראייה של הנהג וקיומם של "שטחים מתים", בעת עליה לאוטובוס ובירידה ממנו, בחציית כביש ועוד.
- * פעילויות להבנת המושגים: זמן תגובה, זמן בלימה, זמן עצירה, מרחק תגובה, מרחק בלימה, מרחק עצירה.
- * "אוטובוס גדול זה אוטובוס חזק, כדאי לשמור מרחק" (מתוך השיר של נתן ברנד בתוכנית "אדום - ירוק", ראה תקליטור). הסבירו והדגישו את תפקידם של כל בעלי התפקידים ביצירת סביבה בטיחותית בהקשר לנסיעה באוטובוס.

4. מתרגמים את הידע לכללים

ב. כללי עלייה לאוטובוס

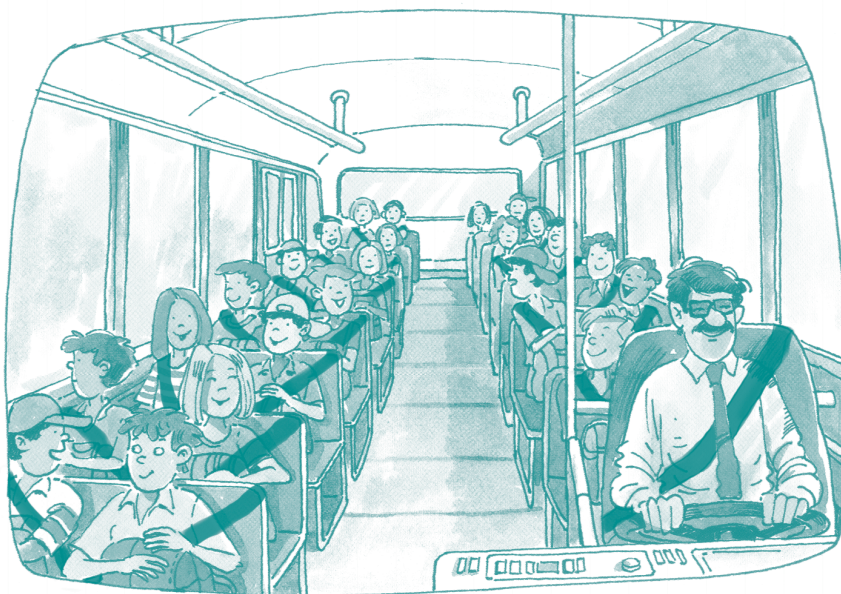
1. המתן עד שהנהג יפתח את הדלת ועלה לאוטובוס בדלת הקדמית.
2. עלה לאוטובוס בתורך. תן לילדים צעירים ממך לעלות לפניך.
3. אין לדחוף בעת העלייה.
4. פנה אל הנהג בנימוס.
5. התקדם עד לקצה האוטובוס או שב באחד הספסלים.
6. בהסעות תלמידים מאורגנות יש להסדיר מקומות ישיבה קבועים ולהתיישב בהם.

ג. כללי התנהגות בתוך האוטובוס

1. אסור להוציא ראש או יד מבעד לחלון האוטובוס.
 2. אין להישען על הדלתות ואין לעמוד על מדרגות האוטובוס.
 3. יש להתנהג בנימוס בכל זמן הנסיעה. צעקות, מריבות או השמעת מוסיקה קולנית מפריעות לנהג ולנוסעים אחרים.
 4. חשוב להכיר את מסלול הנסיעה ולעקוב אחריו.
 5. אין להלך בתוך האוטובוס בזמן הנסיעה. בהסעות תלמידים חייבים לשבת במהלך הנסיעה.
- עכשיו, כשאנו מבינים את מגבלות הנהג והאוטובוס, אנו יכולים להכיר בצורך ליצור כללים מתאימים.

א. כללי המתנה לאוטובוס בתחנות האוטובוס

1. יש להמתין בקצה הרחוק של שפת המדרכה. חזית האוטובוס עלולה להכנס אל המדרכה ולפגוע בעומדים בסמוך לכביש. רק לאחר שהאוטובוס ייעצר מתקדמים לעברו.
2. אם יש ספסל בתחנה, מוטב להמתין בישיבה.
3. אם יש בתחנה אדם הזקוק למקום ישיבה יותר מאשר אתה, פנה לו את מקומך.
4. אין להתקרב אל האוטובוס המגיע לתחנה, אלא לאחר שעצר עצירה מוחלטת.
5. אסור לדחוף ואין להידחף כאשר האוטובוס מגיע.
6. אם אתה נמצא רחוק מהתחנה, אל תרוץ אל האוטובוס העומד בתחנה - "השטחים המתיים" בשדה הראייה של נהג האוטובוס גדלים ככל שמתקרבים לאוטובוס. לכן, לא בכל מקום יכול הנהג להבחין בך.
7. בהמתנה להסעת תלמידים יש ליצור טור מסודר במקום שמיועד לעלייה לאוטובוסים, לפי יעדי ההסעה.

6. אם קיימת חגורת בטיחות באוטובוס, חובה לחגור אותה על-פי החוק.
7. אין לחבל בחגורות הבטיחות, אלא לשמור על תקינותן.
8. יש להוריד מהגב את הילקוטים ולהחזיקם על הברכיים או מתחת למושב כך שהם לא יפריעו למעבר הנוסעים העולים לרכב או היורדים ממנו.
9. יש להימנע מלהטריד את הנהג, ואין לפתח עמו שיחות ממושכות.
10. בקווי השירות יש לפנות מקום ישיבה לאנשים הזקוקים לכך (קשישים, נשים בהיריון, נכים ועוד). אם עומדים בעת הנסיעה בקווי השירות, יש לאחוז במוט התמך או בלולאות האחיזה.
11. יש לשמור על ניקיון האוטובוס ועל שלמות הרכוש בו (אין לשים רגליים על המושבים, להיתלות על מוט התמך או לפגוע פגיעה כלשהי באביזרים באוטובוס).
12. אין להשליך אשפה וחפצים שונים בתוך הרכב או מחוצה לו.
13. אין לאכול בתוך האוטובוס - זה מסוכן לבטיחות וגם מלכלך (מותר לשתות).

ד. כללי ירידה מהאוטובוס

1. יש להתכונן מבעוד מועד לקראת הירידה מהאוטובוס.
- בקווי השירות יש להודיע לנהג מבעוד מועד על הכוונה לרדת. נהוג לצלצל בפעמון סמוך ליציאה של האוטובוס מהתחנה הקודמת לתחנה שבה מתכוון הנוסע לרדת.
2. אסור לרדת מהאוטובוס לפני עצירתו המוחלטת, גם אם דלתותיו נפתחו.
- מרכב להסעת תלמידים יורדים בדלת הקדמית.
3. יש לאסוף את כל החפצים האישיים ולהחזיקם קרוב לגוף, כדי שלא ייתפסו בדלת בעת הירידה.
4. יש להיזהר מהדלתות. לא תמיד מבחין הנהג בנוסע היורד, והוא עלול לסגור את הדלתות בטרם עת.
5. הנהגים יקפידו לעצור בצד הפונה למדרכה ובצמוד אליה על מנת שהתלמידים ירדו מדלת הרכב ישר

למדרכה.

6. לאחר הירידה מהאוטובוס יש להתרחק לכיוון המדרכה.
7. אין לחצות כביש לפני האוטובוס או מאחוריו. אם מתכוונים לחצות את הכביש, יש להמתין רחוק משפת הכביש עד שהאוטובוס עוזב את התחנה, ואז לחצות על-פי הכללים.

רעיונות לפעילות

- * פעילויות לניסוח תקנון וכללי התנהגות לנסיעה בטוחה: ניתן להתחיל בפעילות שבה יפרטו התלמידים את הידוע להם על התנהגות רצויה כנוסעים באוטובוס מן ההיבטים החברתיים והבטיחותיים. התכנים שיעלו יהוו בסיס לתקנון.
- * חשוב לערוך פעילויות להבנת התקנון והכללים: משחקי תפקידים, סימולציות, נתוחי ארוע ועוד.
- * פעילויות לזיהוי הבעיות בזמן ההסעות, בירור המשמעות הבטיחותית והבנת הכללים (בהמתנה לאוטובוס, בעלייה אליו, תוך כדי הנסיעה, בירידה מהאוטובוס ובחציית הכביש בסביבתו).
- * ניתן להכין טבלה עם עמודות לפי: ההמתנה, העלייה, הירידה, בעת הנסיעה ולאחר הירידה, ולבקש מהתלמידים למיין היגדים שונים או אירועים שונים בהתאם לשייכותם לעמודות השונות, ולדון בכל היגד ובכל ארוע. בדיון כדאי להתמקד בארועים שבהם צפוי קושי להתמודדות ולראות היכן ומתי נתפס מוקד הקושי בעיני התלמידים וכיצד ניתן לפתור אותו.
- * כדאי להציע לתלמידים לכתוב שיר או סיפור, כרזת פרסומת או זמריר (ג'ינגל), שעוסקים בהתנהגות בטיחותית בהסעות הן של הנוסעים (כולל חגורות בטיחות) והן של הנהגים. את היצירות ניתן להמחז ולחציג בפני הכתה או במפגש משותף עם ההורים ועם התלמידים.
- * כדאי לקיים פגישות של התלמידים עם הנהגים לתיאום ציפיות, להכרת הקשיים של הנהגים ולתירגול עלייה לאוטובוס, ירידה ממנו והתנהגות בטיחותית בזמן הנסיעה.

5. מתאמנים לחיים - כישורים והקשרם להסעות

כיצד מתאמנים בנשיאה באחריות? (הציעו צעדי אימון בנשיאה באחריות).

* אילו תחומי אחריות שבהם יישאו ההורים יסייעו לכם בנשיאה באחריות? הציעו פעולות שההורים יכולים לנקוט.

* באילו תחומי אחריות שיוכלו לסייע לכם על בית-הספר לשאת? הציעו פעולות שבית-הספר יכול לנקוט.

4. מקצה שיפורים: רובכם עומדים באחריות המתבקשת. יש בכם כאלה המתאימים לשאת באחריות נוספת בהסעות, כמו:

* לאמץ חבר צעיר יותר או ממש "אח קטן", ולהיות להם מעין מלווה ומדריך.

* להיות סדרן או "נאמן הסעות" בתחנות ההסעה ובתוך האוטובוס ולעזור לאחרים, למשל: להזכיר להם לרדת בתחנה המתאימה...

* לדווח למבוגרים אם קורה אירוע חריג שמדאיג אתכם.

* לדווח למורה על אירועים חריגים שקשורים לנהגים או לתלמידים שאינם נוהגים כשורה.

5. מה יכולים מורים לתרום לתחושת ביטחון ומוגנות בהסעות? כיצד יכולים המורים לחזק אחריות בקרב תלמידיהם?

* לעצב תפקיד של "נאמן הסעות" בבית הספר ולתמוך בפעילותם.

* לתת סימנים ותזכורות לתלמידים על אודות תחומי אחריות שהם נושאים בהם.

* לגלות עקביות בהתייחסות להסעות בחיי התלמידים, כמו למשל: לתכנן פעילויות בית-ספריות באופן שלא תתנגשנה עם לוח ההסעות, ושלא יסיחו זעתם של תלמידים מן הצורך להתייצב במועד בתחנות ההסעה...

* להוות דוגמה אישית בעת השתתפות של מורים בהסעות.

* להגיע מדי פעם לביקור בתחנות האיסוף של הכיתה והשכבה, להתרשם ממה שקורה שם, להתייחס

תוכניות בית-ספריות צריכות לכלול התייחסות להרחבתם ולחיזוקם של כישורי החיים הנדרשים למצבים שונים בהסעות התלמידים, כגון: איפוק, אחריות, פתרון בעיות, תקשורת אסרטיבית, חברות, ניהול קונפליקטים, בירור דילמות. הפצת התוכנית צריכה להיעשות בקרב התלמידים, וחשוב לייזע את ההורים ואת כל צוות המורים והנהגים בעצם העברת התוכנית, בתכנים ובשישומה.

להלן דוגמאות לפעילויות לחיזוק ולהפנמה של כישורי חיים:

א. אחריות

במהלך חייו נדרש אדם, כל פעם מחדש, להרחיב את טווח האחריות שלו על אופן התנהלות חייו. תלמידים שמגיעים לבית-הספר בהסעה צריכים להבין את אחריותם ביחס להסעות וללמוד לשאת בה.

1. על מנת להבין את מושג האחריות, ניתן לדמות את האחריות למשהו מוחשי.

* לו היה עלינו לצייר או לפסל "אחריות", כיצד היא נראית?

* היכן בתוכנו ממוקמת האחריות?

* מהי מערכת ההפעלה שלה? (איזו "תוכנה" יכולה להפעיל אותה? לאילו מערכות אחרות היא קשורה?).

* מה קרה לכם כאשר האחריות שלכם לא הופעלה? (מה היה יכול לסייע לכם אז להפעיל את האחריות? נסו לשחזר את ה"קולות" שגרמו לכם שלא להפעיל את האחריות?)

2. אילו תחומי אחריות מתווספים לחיי התלמידים עם הצטרפותם להסעות?

(אחריות של הנוסע לבטיחות בהסעה, אחריות להכיר את מקום ההסעה ומועדי ההסעה, להגיע בזמן להסעה, להתנהג בהסעה לפי כללי הבטיחות שפורסמו, לרדת מההסעה במועד ובמקום המתאימים ולהגיע משם הביתה בשלום).

3. אחריות בהסעות: מי לדעתכם צריך לאמן אתכם?

- * להרחיב את מגוון התגובות האפשריות בחשיבה, ברגש ובהתנהגות.
- * לגבי חלק מהמצבים אפשר להתחיל משפט ולהזמין את התלמידים בסבב להשלימו, כמו: "חברה לא שמרה לי מקום בהסעה...", "כשיש משהו שמדאיג אותי בהסעה אני..."

ג. תקשורת אסרטיבית

תקשורת אסרטיבית תאפשר לנו להשיג את מה שאנו רוצים מבלי לפגוע באחר, ולהרגיש טוב יותר עם עצמנו. מדובר בתקשורת שיש בה עמידה על זכויות והימנעות מפגיעה בזכויות הזולת. במהלך ההסעה יכולים התלמידים להיתקל במצבים שבהם יתקשו להציג את רצונם או את בקשתם, ולעמוד על מילוי צורך שלהם ועל זכותם שלא להיפגע.

בכיתה אפשר להתאמן בסיטואציות אלה:

1. אתם עומדים בתור, מישהו מאחורכם דוחף אתכם...
2. איבדת את הכרטיסייה להסעה...
3. מישהו/מישהי התיישב/ה במקום שאת/ה אמור לשבת (מקום קבוע)...
4. את/ה רוצה לבקש ממישהו/ממישהי להתחלף במקום...
5. את/ה רוצה לבקש מהנהג משהו...
6. איבדת את הסוודר, גילית זאת באמצע ההסעה...
7. מישהו או משהו מציק לך בהסעה...
8. גילית שאת/ה מאחרת להסעה...

לדברים בכיתה, לדווח להנהלה, לבית התלמידים ועוד.

- להתעניין אצל התלמידים במה שקורה להם בהסעות.
- לטפל במה שדורש טיפול ברצינות ובתקיפות. ההולמת את המקרה.

ב. חברות

הסעות הן מרחב וזמן שבו נמצאים תלמידים בינם לבין עצמם. ההסעה מזמנת מצבים של תקשורת בין-אישית ויחסים בתוך קבוצה רב-גילית, שאינה זהה לזו שעמה נפגשים התלמידים בכיתה. זוהי הזדמנות להיכרויות חדשות עם תלמידים שאינם מאותה כיתה, וגם למצבי מבחן לנאמנויות לחברים הקבועים באותה הסעה. למשל:

1. חבר לא הספיק להגיע להסעה...
2. רבתי עם חבר, אני לא רוצה להיות איתו באותה הסעה...
3. רציתי לשמור מקום לחבר שלי...
4. חבר שלי רצה לשמור לי מקום...
5. תלמיד/ה אחר/ת מטריד/ה מציק/ה לכם או למישהו אחר בעת הנסיעה, והמבוגרים אינם יודעים על כך...

- * לגבי כל אירוע, כדאי לדון ולהבין מהי הבעיה וכיצד יש לנהוג.
- * לסמן תגובות שבשום אופן אינן מקובלות.

תלמידי כיתות ז' בתפקיד משמרות - הסעות

הוסיפו עוד אירועים כנ"ל. לגבי כל אירוע, תרגלו משחק תפקידים.

- * מה אפשרויות התגובה?
- * מה חושבים? מה מרגישים? מה אומרים? מה עושים?
- * מה תחשבו, תרגישו או תעשו אם יענו לכם בחיוב?
- * מה תחשבו, תרגישו או תעשו אם יענו לכם בשלילה?
- * כיצד נגיע למצב שבו נוכל לחיות בשלום עם כל תגובה?
- * מה נאמר לעצמנו כדי להרגע אם מישהו או משהו הרגיש אותנו?

ד. איפוק, שליטה ברגשות

לעתים ההסעה היא מקור לפגיעה, לכעס ולתסכול.

ספרו על אירוע בהסעה שעורר בכם תגובה רגשית חזקה, גם אם מדובר באירוע שקרה לכם וגם אם קרה בנוכחותכם למישהו אחר.

- * אילו שיטות אתם מכירים לשליטה ברגשות?
- * איך מנהלים את הכעס, הפחד וכד'...

טכניקות לאיפוק ולשליטה

1. הרפיה באמצעות נשימות עמוקות.
2. דמיון של מצבים ותמונות אהובות ומרגיעות.
3. דיבור עצמי של היגדים חיוביים ואופטימיים על היכולת להתמודד עם מצבים שכאלה, על ניסיון קודם שהוכיח זאת, על דמויות שמאמינות בנו, על אמונה בעתיד חיובי...
4. הפיכת מחשבות שליליות למחשבות חיוביות.
5. פעולה משחררת המסיטה רגשות - לקמט נייר... לדבר עם חברה... לשתות מים... לכתוב... לקשקש על נייר... לזמזם או לשרוק שיר... (או כל פעולה אחרת שאינה פוגעת בזולת או ברכוש).

6. ונדליזם ואלימות בהסעות - מראה של עצמנו ושל בית-הספר

בית-הספר ותלמידיו בעיני המתבוננים מהצד: עוברי אורח, נהגי ההסעה?

- * מה ניתן לעשות?
- * באיזו מידה וכיצד עליהם לשאת באחריות כדי למנוע את הוונדליזם?

אלימות בהסעות

אלימות בהסעות כמוה כאלימות בכל מקום. כולנו צריכים להבין את ההבטים השליליים והחמורים של האלימות בהסעות ולהמנע ממנה.

זכרו, אם תגיבו באלימות על אלימות, היא תסלים ותחמיר.

לאף אחד אין זכות לפגוע בכם! אם לא הצלחתם להתמודד לבדכם, בקשו עזרה, שתפו מבוגר. חישבו על אירועים בהסעה שמתפתחים לכדי אלימות. רשמו אותם על כרטיסיות.

ערבבו את הכרטיסיות. כל אחד יקבל כרטיסיה שאינה שלו, נסו לתת מענה בכתב:

* איך אפשר לעצור את האירוע בטרם יסלים? הכרטיסיות עם התשובות תעבורנה בין כל התלמידים. כל אחד יוסיף פתרון, עד שהכרטיסיות יחזרו למי שכתב אותן.

* אילו אפשרויות חדשות למיתון המצב למדתם עתה? מה למדתם על עצמכם כמי שיכולים להפחית אירועי אלימות בהסעה?

* מה תפקיד הצופים שמסתכלים על אירוע אלימות ואינם עוצרים אותו?

אחת הבעיות הבולטות בהסעות היא הנזקים ברכוש הנגרמים לאוטובוס ולחברות ההסעות. אנו עדים לא פעם לוונדליזם מצד תלמידים, ועלינו לגנותו ולנסות למנוע אותו. הוונדליזם הנו התנהגות אלימה. חשוב להתייחס למניעת הוונדליזם דרך הקניית מיומנויות של כישורי החיים, וביניהן אחריות, איפוק ושליטה ותקשורת אסרטיבית.

רמזי הפעלה לצוותי מורים ולתלמידים בכיתות

ניתן לפזר תמונות אחדות של עדויות לוונדליזם באוטובוסים המסיעים תלמידים, או לשאול את התלמידים על מקרים של ונדליזם והשחתת ציוד שהם מכירים. ניתן לברר עם המשתתפים את השאלות הבאות:

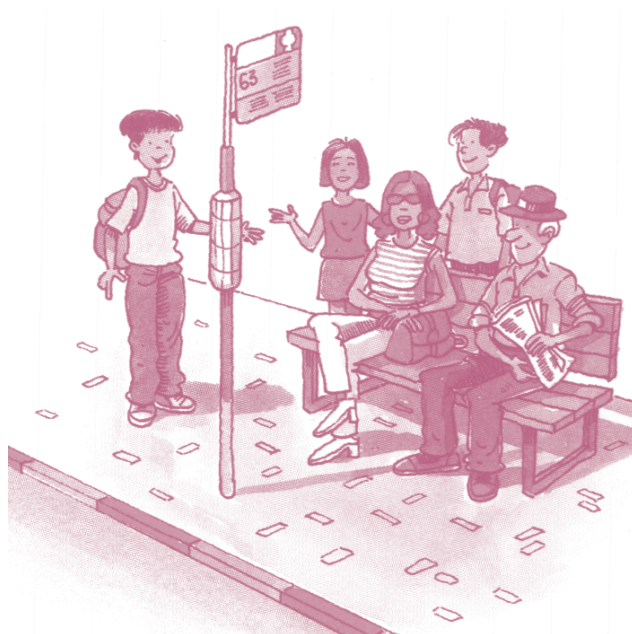
- * כיצד תמונות או מעשים אלה גורמים להם להרגיש?
- * אילו רגשות יש להם כלפי מי שביצע את המעשה?
- * אילו מחשבות מתעוררות אצלם כלפי מי שביצע את המעשה?
- * איזו תדמית יש לבית-ספר שבו נוקטים תלמידיו ונדליזם כלפי רכוש ציבורי? כיצד לדעתם נתפסים?

"אפס סובלנות לאלימות!"

7. שאלות לאבחון ולבדיקת נושא ההסעות בזיקה לסטנדרטים

- * האם במסגרת התוכנית החברתית מוקצה זמן לשיח על אודות ההסעות, הכולל ידע בכישורי חיים ובנהלים?
- * האם במסגרת התוכנית דנים בזכויות ובאחריות? (למשל הזכות להגנה ולבטיחות, האחריות שלי על מעשיי, הגעה בזמן, התנהגות על-פי הנהלים, ועוד).
- * האם יצר בית-הספר תנאים המותאמים לתלמידים בעלי צרכים ייחודיים?
- * האם בית-הספר מעדכן ומקיים קשר שוטף עם ההורים בנושא הסעות?
- * האם בית-הספר מעדכן ומקיים קשר שוטף עם נהגים ועם גורמים ברשות המקומית בנושא הסעות?
- * האם מוטמע מסר עקבי לתלמידים על שמירת רכוש וניקיון בהסעות?
- * השאלות שמובאות להלן הן דוגמה לשאלות שבית-הספר יכול לשאול את עצמו, מתוך תפיסת עולם שרואה את ההסעות כחלק מתרבות בית-הספר, ובהלימה למסמך הסטנדרטים לתרבות ולתלמידים בית-ספרי. בית-הספר מבטיח את שלומם ואת ביטחונם של התלמידים.
- * האם נקבעו כללים או תקנון שעוסקים בהסעות?
- * האם תלמידים, הורים ומורים היו שותפים בקביעת התקנון?
- * האם הרשות המקומית וחברות ההסעה היו שותפות בקביעת התקנון?
- * האם התקיים תהליך הטמעה הכולל פעילות ידועה, הסברה ויישום?
- * האם קיים מנגנון לאכיפת כללי סדר ומשמעת בהסעות?
- * האם קיימת בבית-הספר ועדת הסעות משותפת למורים, להורים, לנהגים ולתלמידים?
- * האם קיים מנגנון המאפשר לתלמידים ולמורים לדווח על מפגעים, כמעט-תאונות, ונדליזם, הפרעה לנהגים ועל אירועים אחרים?
- * האם קיימת תשתית תעבורתית ראויה ובטוחה להסעות: מעברי חצייה, תחנות הסעה, מפרצי חנייה ועוד?
- * האם קיים ליווי, פיקוח ומעקב על התנהגות התלמידים בהסעות?
- * האם קיימת בבית-הספר תוכנית לימודים בבטיחות בדרכים, והאם היא כוללת פרק שעוסק בהסעות?
- * האם מקיימים מפגשים כיתתיים, שכבתיים ובית-ספריים לשיח על אודות "הסעה בטוחה"?
- * האם קיים נוהל לתרגול ההסעות עם הנהגים: תרגול עליה לאוטובוס וירידה ממנו ותרגול ההתנהגות הבטיחותית בעת הנסיעה.
- * האם קיימת קבוצת תלמידים פעילים שעוסקת בנושאי הסעות, "נאמני הסעות"?

8. מתווה להכוונת תוכנית בית-ספרית להסעות בטוחות

א. תהליך איתור הצרכים

- שלב א': לשמוע את הקולות בשטח ולזהות אי-נחת: תלונות ילדים על הצקות ועל בעיות התנהגות בהסעות.
- דיווח מורים על הצורך לטפל בבעיות המתרחשות בהסעות (אלימות וכדומה).
- תלונות הורים על בעיות בסדרי ההסעות ועל בעיות בין הילדים בהסעות.
- תלונות נהגים וחברות ההסעה על התנהגות התלמידים בהסעות.
- מצבי תאונה או כמעט תאונה שמעורבים בהם רכבי ההסעות והתלמידים.

שלב ב': הקמת צוות פעולה בית-ספרי הכולל את נציגי בית-הספר, נציגי ההורים, נציגי הנהגים ונציגי הרשות המקומית. בשלב מאוחר יותר יצורפו, על-פי הצורך, נציגים נוספים.

שלב ג': בדיקה שיטתית של המתרחש בהסעות תלמידים. שאלונים מפורטים לתלמידים, הורים ונהגים.

ב. הגדרת מטרות התוכנית הבית-ספרית

מטרות התוכנית תיקבענה במשותף על-ידי גורמים מתוך בית-הספר ומחוצה לו הקשורים להסעות (הנהלה, מורים, הורים, תלמידים, נציגי הרשות המקומית, נציגי חברת ההסעה).

ג. קביעת כיווני פעולה מן ההיבט הארגוני, החינוכי והבין-אישי

היבט ארגוני

- תוכנית בניית תחנות הסעה, גדרות הפרדה, מעקות בטיחות, מדרכות וכדומה.
- תיאום זמני ההסעות.
- פתרון בעיות הקשורות בחברת ההסעות.
- הכשרת הנהגים (בדוגמה א' בהמשך ובתקליטור).
- הכנת שילוט לכל אוטובוס המצהיר על יעדי הנסיעה.

- הפעלת נאמני הסעות (דוגמה בנספח ג' בהמשך ובתקליטור).
- הורים מתנדבים בתחנות ההסעה.
- קביעת נהלים לשיתוף פעולה בין בית-הספר לחברת ההסעות.
- הגדרת תפקידים: מינוי אחראי מטעם בית-הספר להסעות ובעלי תפקידים אחרים, על-פי הצורך.
- הסדרת מקומות ישיבה קבועים. יש לתת את הרשימה לנאמני ההסעות ולמחנכי הכיתות.
- הכנת רשימה של תחנות העלייה והירידה של התלמידים. יש לתת רשימה כזו לנהגים.

היבט חינוכי ובין-אישי

- מפגשים משותפים בין ההורים, צוות בית-הספר, התלמידים והנהגים לדיון בנושא ההסעות ולקביעת נהלים להתנהגות בטיחותית ותרבותית.
- חשיפת כל בית-הספר לבעיות הבטיחות ולבעיות האלימות בהסעות.
- הפעלת תוכנית לימודים בית-ספרית בנושאים הקשורים לבטיחות בדרכים, בדגש על בטיחות בעת ההסעות. שילוב הנושא במקצועות הלימוד השונים.
- הפעלת תלמידים בוגרים בבית-הספר ב"משמרות ההסעות" או "נאמני ההסעות" (דוגמה ג' בהמשך).
- שילוב נושא ההסעות בפעילות החונכות של תלמידי הכיתות הבוגרות.
- תקנון להסעות: התלמידים יקבלו תקנון שיפרט כיצד יש לנהוג בזמן הנסיעות. התקנון יחייב את התלמידים וילווה בחתימת ההורים.
- חוזה משותף לנהגים ולתלמידים. לדוגמה: אמנה (דוגמה ד' בהמשך).
- תיבת תלונות של תלמידים.
- מעקב, בקרה והערכה של השגת מטרות התוכנית.
- הכנת מתנות חג לנהגי ההסעות (דוגמה ב' בהמשך).

ד. רעיונות לפעילות

1. הכשרת נהגים

- * הכרת נושאי תאונות הדרכים של אוטובוסים.
- * הכרת הדרישות המקצועיות בכל שלבי הנסיעה: בכניסה לתחנה, בזמן העלאת נוסעים, במשך הנסיעה, בעת הורדת הנוסעים וביציאה מהתחנה.
- * הבנת הקשר בין התנהגות הנוסעים לבין מידת הריכוז, הקשב ותשומת הלב של הנהג.
- * הבנת המניעים להתנהגות הילדים באוטובוס.
- * דימוי הנהג בעיני עצמו:
 - הנהג כנותן שרות
 - הנהג כמחנך מבוגר
 - הנהג כנותן דוגמה אישית להתנהגות סובלנית, אדיבה ואסרטיבית.
- * השפעת התנהגותו של הנהג על האווירה החיובית בהסעה (חיוך, התעניינות בשלומם של הילדים וכד').
- * אחריות לנהיגה בטוחה בכביש ולהגעה בזמן הנדרש.
- * רפרטואר של תגובות חינוכיות להתנהגויות חריגות של תלמידים.

2. חיזוק קשרים טובים עם הנהגים

- * ניתן להכין מתנות חג לנהגי ההסעה ולנאמני ההסעות לקראת החגים על-ידי התלמידים: (ברכה לראש השנה, משלוח מנות בפורים, שי לפסח, שי לסיום שנת הלימודים).
- * כדאי להזמין את הנהגים לטקסים ולמסיבת הסיום, ולהעניק במסיבת הסיום שי לנהג.
- * ניתן להעניק אות לנהג המצטיין ולנאמני ההסעות המצטיינים.

3. תפקיד נאמני הסעות

בתחנת ההסעה :

- א. להקיף שהתלמידים ימתינו להסעה על המדרכה, רחוק משפת הכביש ובטור.
- ב. למנוע ישיבת תלמידים בקצה המדרכה, על מעקות הבטיחות או בכל מקום מסוכן אחר.

- ג. בהגיע האוטובוס לתחנה, למנוע מהתלמידים להתקרב לאוטובוס לפני עצירתו המוחלטת.
- ד. להתייצב משני צדי דלת האוטובוס, לווסת עליית התלמידים, ולפקח על התנהגות נאותה.
- ה. למנוע צעקות, שריקות, דחיפות והכאת דפנות האוטובוסים.
- ו. עם גמר עליית התלמידים לאוטובוס לבדוק שהתלמידים הורידו ילקוטים וחגרו חגורות בטיחות. להצטרף לנסיעה ולוודא שכל התלמידים יושבים במקומם במשך כל הנסיעה.

בהסעה:

- א. לדאוג לכך שהתלמידים ישבו חגורים על כיסאותיהם.
- ב. לפקח על התנהגות נאותה של התלמידים בהסעה ולמנוע התנהגות לא בטיחותית או אלימה כגון:
 - * הוצאת ידיים וראשים החוצה מבעד לחלונות.
 - * זריקת חפצים בתוך האוטובוס.
 - * זריקת חפצים אל מחוץ לאוטובוס.
 - * תגרות ידיים והפחדת ילדים חלשים או קטנים יותר בתוך האוטובוס.
 - * השחתת ציוד בתוך האוטובוס כגון: קריעת ריפודים, קשקוש על מושבים ועל דפנות האוטובוס, השחתת שלטים, גניבת חפצים (פטיש חירום, מטפים וכדומה).
 - * הנחת רגליים על-גבי המושבים.
 - * פתיחת דלתות תוך כדי נסיעה.
 - * רעש וקולניות מוגברת.

דיווח:

- א. בתחנת ההסעה - על התנהגות חריגה שאין ביכולת נאמן ההסעות למנועה, יש לדווח מיד למורה האחראי התורן שיימצא באותה עת בתחנת ההסעה.
- ב. בהסעה - בעת התנהגות חריגה שאין ביכולת נאמן ההסעה למנועה או להפסיקה, יש לרשום את שם התלמיד המפרע, לדווח לנהג אשר ינסה להפסיק את ההתנהגות הבלתי נאותה, ולמחרת לדווח לאחראי בבית-הספר.

כללי אכיפה:

תלמידים שלא יפעלו על-פי כללי התקנון לא ייהנו משירות הסעות.

- * בפעם הראשונה תירשם הערה בתיק ההסעות.
- * בפעם השנייה יישלח מכתב דיווח להורים.
- * בפעם השלישית יורחק התלמיד מההסעות לפרק זמן קצוב, ועל הוריו יהיה לדאוג לחלופה להסעתו.

4. רעיונות להתארגנות בבית-הספר

- * רצוי לקיים מפגשים להבהרת הציפיות, לעיצוב ערוצי התקשורת ולהבניית קשר רצוף ועקבי עם הגורמים הבאים:
 - משרד החינוך
 - הרשות המקומית
 - חברת ההסעה
 - הנהגים
 - צוות המורים של בית-הספר
 - הורי התלמידים
 - נאמני ההסעות
- * קביעת תקנון ברור ומוסכם על-ידי כל השותפים, והפצתו.
- * מינוי רכז להסעות, ושיתוף פעולה בינו לבין רכז הבטיחות והנהלת בית-הספר.
- * הצבת מורים/ות תורנים/ות בתחנות ההסעה שישגיחו על סדר ההמתנה ועל העלייה להסעות.
- * מינוי נאמני הסעות/סדרנים, שתפקידם ללוות את הילדים בקבוצות קטנות לעלייה לאוטובוס.
- * קיום "ימי שיא" המתמקדים בחשיבות העמידה על כללי הבטיחות וההתנהגות בהסעות.
- * הכנת דגל לכיתה התורנית של נאמני ההסעות, והעברת הדגל מכיתה לכיתה, למשל: כ"טקס" במהלך מסדר בוקר. ציון סדרנים/נאמני הסעות מצטיינים בטקס.
- * מקום קבוע לכל תלמיד בהסעות.
- * קביעת סדר עלייה לאוטובוס (קטנים ראשונים - גדולים אחרונים).
- * תיבת תלונות והתייחסות לתלונות - כל תלמיד יכול להגיש תלונתו. כל התלונות יבדקו מיד לאחר הסעת הבוקר.

טופס התלונה: שם הילד, כיתה, שם האוטובוס, תוכן התלונה, מציאת גורם משותף בתלונות והפיכתו לנושא לאימון וללמידה.

- * יש לקבוע תחנות קבועות ברחבת ההסעות עם שילוט ברור של יעדי הנסיעה. יש לוודא שהתלמידים ממתינים לאוטובוסים ויורדים מהם אך ורק בתחנות ההסעה שנועדו להם.
- * בתחנות ההסעה תהיה הפרדה בין האוטובוסים של קווי השירות הציבוריים לבין האוטובוסים לתלמידים. ניתן להציב גדרות בטיחות שיפרידו בין מסלול הנסיעה לאוטובוסים לבין המדרכות המיועדות לתלמידים.
- * רצוי שמחלקת החינוך היישובית תוציא חוזר להורים לגבי ההסעות. ההורים יחזירו טופס בחתימתם שמאשר קריאת החוזר (דוגמה לחוזר בתקליטור)
- * קיום "מרחב פתוח" - מפגש בעלי עניין בנושא הסעות תלמידים, ובו יערך ליבון הנושא בצוותים/בקבוצות דיון על פי נושאים שייבחרו על ידי המשתתפים ובהנחייתם. הדגש הינו על אחריות בעלי העניין לנושא ולניסוח דרכים לבדיקת עמידה במחויבויות.

5. הכנת כתב אמנה - דוגמה:

כתב אמנה

בסיומה של עבודה משותפת, באנו לכאן, תלמידים, מורים, נהגים והורים, לחתום על הסכם המתייחס להתנהגות בהסעות. מטרת ההסכם לתת תחושת ביטחון ולשפר את האווירה בזמן הנסיעה.

אנו הנהגים - מעונינים לסייע לתלמידים ולהביא אותם בשלום לבית-הספר וממנו הביתה.

אנו התלמידים - מעונינים לסייע לנהגים לנהוג בזהירות ובביטחון, כדי שיביאו אותנו לבית-הספר והביתה בשלום.

אנו ההורים - מעונינים שהילדים שלנו יהיו מוגנים ובטוחים ויחזרו הביתה בשלום.

אנו המורים - מעונינים שהתלמידים יגיעו רגועים לבית-הספר ויחזרו בבטחה לבתיהם.

לכן אנו מתחייבים

נהגים	תלמידים
* לבדוק את האוטובוס לפני הנסיעה.	* להגיע בזמן להסעה.
* לדאוג לאוטובוס נקי ותקין.	* לחכות בסבלנות ובצורה בטוחה.
* להגיע בזמן להסעה.	* להתייחס בכבוד אל הנהג
* לנהוג נהיגה זהירה ובטוחה.	(לומר "שלום", "תודה", להקשיב לנהג).
* לעצור בתחנות הקבועות.	* לעלות לאוטובוס ולרדת ממנו בצורה מסודרת:
* לדבר בנימוס עם התלמידים (לומר "בוקר טוב", "יום נעים" ולא לצעוק עליהם).	לא לדחוף ולא לריב.
* בתום הנסיעה - לבדוק אם נשארו חפצים או תלמידים באוטובוס.	* לשבת במקומות הקבועים במשך כל הנסיעה.
* במצב של קושי, לפנות לרכזת הזה"ב/ההסעות ולמנהל/ת בית-הספר.	* לחגור חגורת בטיחות.
	* לשמור על אוטובוס נקי ומסודר.
	* לא לצעוק או לריב בזמן הנסיעה.
	* לא לזרוק חפצים בתוך האוטובוס ומחוצה לו.
	* במצב של קושי לפנות למחנכות ולרכזת זה"ב או ההסעות.
מורים	הורים
* לשוחח עם התלמידים על נושא ההסעות ולשלב נושא זה בלימודי הבטיחות בדרכים.	* ללוות את הילדים הצעירים להסעה.
* ללבן בעיות הקשורות בהסעות.	* לשוחח עם הילדים על חוויותיהם בהסעות.
* לסייע בבניית קשר טובים בין התלמידים לנהגים.	* להנחות את הילדים להתנהגות בטיחותית, סובלנית ואדיבה בהסעות.
* להעלות את נושא ההסעות באספות ההורים.	

אנו חתומים

נציג הנהגים:

נציג הנהלת בית-הספר:

נציג התלמידים:

נציג ועד הורים:

נציג המועצה:

9. אשנב להורים

את ההליכה לתחנת ההסעה, את ההמתנה להסעה, את העלייה המסודרת לרכב, את ההתנהגות בזמן הנסיעה, את הירידה מהרכב, ואת ההליכה הבטוחה הביתה.

* מומלץ לשוחח עם הילדים על חוויותיהם במהלך ההסעה, ולנסות לפתור יחד אתם התלבטויות ושאלות שהתעוררו בהקשר לכך.
* הורים יכולים להיות מעורבים באופן פעיל בוועדות הקשורות להסעה, ולפעול כשותפים הנרתמים לעניין.

להורים המסיעים את ילדיהם ברכב פרטי:

* אין לעצור/לחנות בשום מקרה בשטח המיועד לאוטובוסים.
* אין לעצור את הרכב במעבר החצייה או לפניו.
* יש להעלות את הילדים לרכב ולהוריד אותם ממנו רק מן הדלתות הפונות למדרכה.
* יש לחצות את הכביש עם הילדים במעברי החצייה.

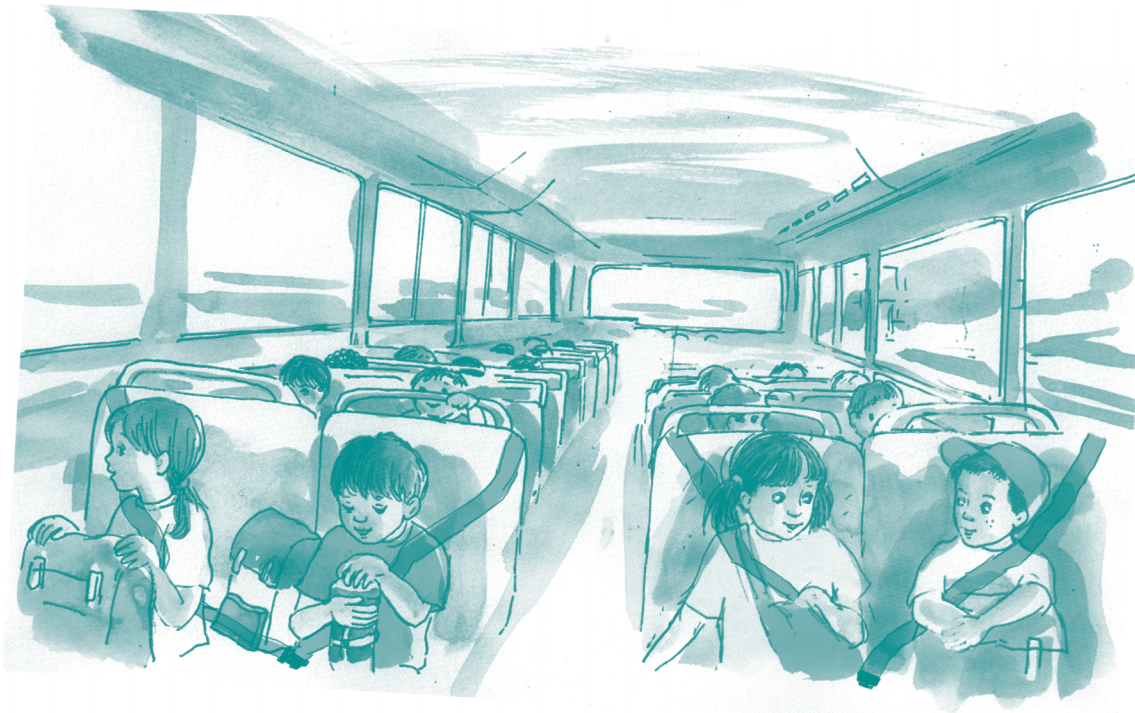
התנהגות בטיחותית בהסעות תלמידים היא נושא שחשוב לשוחח עליו עם הילדים וגם לתרגל אותו יחד אתם. מעורבות ההורים בחינוך הילדים בנושא זה היא חיונית ביותר. ההורים אחראים על בטיחות הילדים עד לעלייה לאוטובוס בבוקר ומשעת הירידה מהאוטובוס בתום יום הלימודים.

אחריותם אינה מסתכמת בכך, ועליהם לגלות עניין מתוך אחריות אישית למתרחש במהלך ההסעה ועד היכנסם לחצר בית-הספר או חזרתם הביתה.

מומלץ ללוות ילדים צעירים אל תחנת האיסוף בבוקר, להמתין עד לעלייתם לאוטובוס, ולחכות להם בתחנה בתום יום הלימודים.

* יש להורות לילדים לרדת רק בתחנה הקרובה לביתם וללכת רק בדרך המוכרת להם. ילדים עד גיל 9 אינם חוצים כביש לבדם.

* לפני תחילת שנת הלימודים, לפחות בכיתות הנמוכות, ובמיוחד בכיתה א', מומלץ ביותר לערוך נסיעה משותפת של הורים עם ילדים, כדי לתרגל ביחד

10. מה בתקליטור

לנסוע בכבוד ובבטחה - זה בידיים שלנו - גליון כישורים וקשרים מס' 8

מקבץ הצעות לפעילויות בכיתות ובבית הספר:

- פעילות לתחילת שנה
- פעילות בנושא נאמני הסעות
- פעילות בנושא בטיחות ותרבות התנהגות בהסעות תלמידים
- פעילות בנושא מגבלות האוטובוס
- מערכי שיעור בנושא הסעות לכיתות ה-ו
- רעיונות לעבודה מערכתית
- עבודה עם נהגי ההסעה: סימולציה ונהלים
- מצגת זהירות בדרכים: הצגת תהליך העבודה בבית הספר "מבואות" - באר טוביה

סרט:

- "אוטובוס" מתוך הקלטות "אדום ירוק" - אגף זהירות ובטיחות בדרכים, משרד החינוך והטלוויזיה החינוכית הישראלית
- מילות השיר "אוטובוס" מתוך הסרט
- פעילות לכיתה בהמשך לסרט "אוטובוס"
- הנוסעים באוטובוס - איורים לעבודה בכיתות

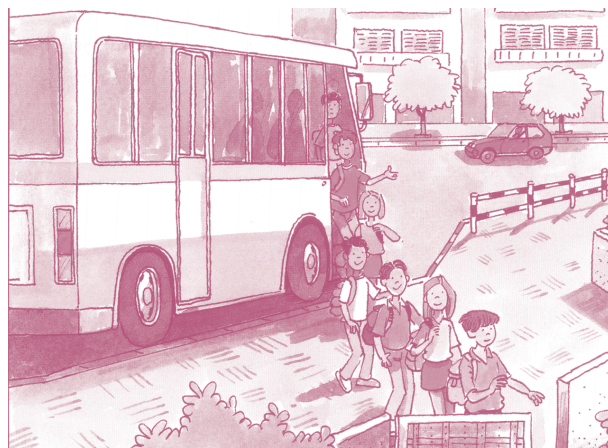
סרט:

- "בטיחות בהסעות" - קיבוץ שדה אליהו

מצגת:

- ונדליזם בהסעות
- חוזר להורים
- הסעות בטוחות - דף הסבר לתלמידים ולהורים
- הסעות תלמידים ועובדי הוראה למוסדות חינוך רשמיים - חוזר מנכ"ל ס"ד/10 (א) יוני 2004

לשון החוק

צוות פיתוח:

חנה שדמי, מיכל עוז, נחמיה זרחוביץ, אלה אלגריסי, שושנה כהן.

קראו והעירו:

ד"ר בלהה נוי, ד"ר רחל רותם, שוש ימין, חיה רביב, דני שטרומן.

עריכה לשונית:

יעל לביא-בלייזיס

עיצוב גרפי:

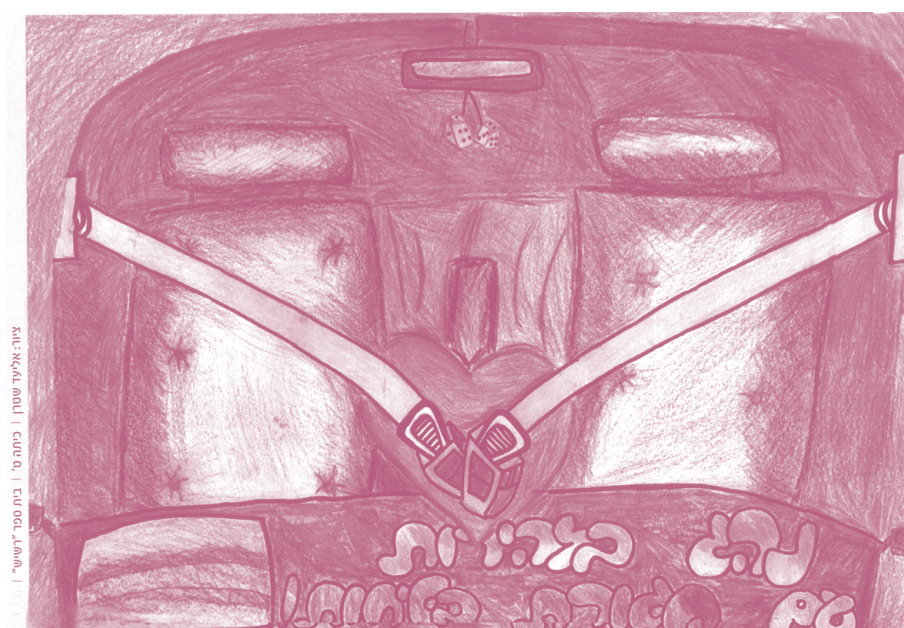
פרסומי ישראל ושות'

הוצאה לאור:

מחלקת הפרסומים משרד החינוך

תודה

לוועדות המחוזיות לצמצום אלימות ולחברות ההסעה על היוזמה לכתיבת גיליון זה.
לבתי-הספר: "מבואות", באר-טוביה, בית-הספר האזורי שדה אליהו, בית-ספר "עין הרים" במטה יהודה, בית-ספר
"ממ"ד תורני, גוש עציון" (החטיבה הצעירה).
למועצות האזוריות: עמק יזרעאל, מטה יהודה, גזר וגוש עציון.

צוה: אלעד שרון | כיתה ט' | בית ספר "ירושלם"

משרד החינוך

מינהל הפיתוח

אגף א' הסעות והצטיידות

טל' 02-5603360 , פקס' 02-5603385

לשכת הסמנכ"ל הבכיר למינהל ולמשאבי אנוש

אגף זהירות ובטיחות בדרכים

טל' 02-5602249 , פקס' 02-5602141

www@education.gov.il/zahav

המינהל הפדגוגי

אגף א' השירות הפסיכולוגי-ייעוצי

אגף תכניות סיוע ומניעה

טל' 02-5603874 , פקס' 02-5603256

www@education.gov.il/sheffi

